

ગણપતી ઉપાસનાનું આધ્યાત્મિક રહસ્ય

ભાદરવા સુદ ચોથ એ ગણેશ ચતુર્થી કહેવાય છે.મોરેશ્વર નામના ગણપતિના એક ભક્ત થઇ ગયા, તેમની ભક્તિના કારણે પ્રભુ સાથે તેમનું નામ જોડાઇ ગયું,તેથી આ દિવસોમાં "ગણપતિ બાપા મોરીયા" ના અવાજોથી વાતાવરણ ગુંજી ઉઠે છે.ભારતીય સંસ્કૃતિના ઋષિઓએ ગણપતિને ખુબ જ મહત્વ આપ્યું છે.પ્રત્યેક શુભ કાર્યમાં તેમનું પ્રથમ પૂજન કરવામાં આવે છે.

પુરાણોમાં કથા આવે છે કે:માતા પાર્વતીજીને સ્નાન કરવાની ઇચ્છા થઇ,તેમને પોતાના શરીર ઉપરથી મેલ ઉતારીને તેનું પૂતળું બનાવ્યું અને તેમાં પ્રાણ પૂર્યો,તે જીવતું થયું.તે બાળકને બહાર પહેરો ભરવા ઉભો રાખ્યો અને જણાવ્યું કે: કોઇપણ વ્યક્તિ આવે તો અંદર આવવા દેવો નહીં.હું સ્નાન કરવા બેસું છું.આમ કહી પાર્વતીજી સ્નાન કરવા બેઠાં.બરાબર તે જ સમયે કૈલાશ (કિલ+આસ જેની પ્રસિધ્ધ સત્તા રહેલી હોય તે પરમાત્મા કિલાસ કહેવાય અને કિલાસને રહેવાની જગ્યાનું નામ કૈલાસ)માં શિવજીની સમાધિ (મહા પ્રલયકાળનું ઐકાન્તિક સ્થાન) ખુલી, હાથમાં ત્રિશૂળ લઇને તેઓ પોતાના ઘેર તરફ ઉપડ્યા.ઘેર આવીને જુવે છે તો એક બાળક પહેરો ભરી રહ્યો હોય છે જે શિવજીને અંદર જવા દેતો નથી..અટકાવે છે.પોતાના ઘરમાં જ પોતાને પ્રવેશ કરતાં અટકાવનાર કોન..? શિવજીને ક્રોધ ચડ્યો અને ક્રોધના આવેશમાં તેમને ત્રિશૂળ માર્યું એવું પેલા બાળકનું મસ્તક કપાઇ ગયું.અંતરાય દૂર થતાં લોહીવાળું ત્રિશૂળ લઇને શિવજી અંદર ગયા.પાર્વતીજી પૂછે છે કે: તમે આ શું કરીને આવ્યા..? તો શિવજીએ કહ્યું કે: દ્વાર પર એક બાળક મને અંદર આવવા દેતો ન હતો તેથી મેં તેનો શિરચ્છેદ કરીને અંદર આવ્યો છું.આ સાંભળીને માતા પાર્વતીજીને ઘણો જ આઘાત લાગે છે.પાર્વતીજીને ખુશ કરવા ભગવાન શિવજી પોતાના પાર્ષદોને શિશ(મસ્તક) શોધી લાવવા મોકલે છે.સેવકો રસ્તામાંથી પસાર થતા એક હાથીના બચ્ચાનું મસ્તક કાપીને લઇ આવે છે.જેને કપાયેલા ઘડ ઉપર ચોટાડી દેવામાં આવે છે તે ગણપતિ..! ત્યારબાદ ભગવાન સદાશિવ આર્શિવાદ આપે છે કે:આજથી કોઇપણ શુભ કાર્યમાં મારા તથા અન્ય તમામ દેવો પહેલાં તમારી પૂજા કરવામાં આવશે.ત્યારથી દરેક શુભ કાર્યોની શરૂઆતમાં ગણપતિજીની પ્રથમ પૂજા કરવામાં આવે છે.

આ બધી વાતો રૂપકાત્મક છે.ખરેખર આવી કોઇ ઘટના બનેલી જ નથી,પરંતુ બુધ્ધિશાળીઓએ તેમાંથી સારગ્રહી ગૂઢતત્વનો ભેદ સમવજો જોઇએ.આ કથામાં શંકા થાય કે:માતા પાર્વતીજી સ્નાન કરવા બેઠાં ત્યારે તેમના શરીર ઉપર એટલો બધી મેલ જમા થયો હશે કે જેનું એક પુતળું થઇ જાય..? ભગવાન સદાશિવ તો સર્વજ્ઞ છે તો તેમને ખબર પડી જવી જોઇએ કે આ મારો છોકરો છે..! તેમ છતાં તેમને એક અજ્ઞાનીની જેમ ક્રોધના આવેશમાં કર્તવ્ય બજાવી રહેલા છોકરાનો શિરચ્છેદ કરી નાખ્યો..? જે શિવજી હાથીના કાપેલા મસ્તકને ચોટાડી શકે તે શું ગણપતિના કપાયેલા મસ્તકને ના ચોટાડી શકે..? બિચારા નિર્દોષ પ્રાણીની હત્યા કેમ કરાવી..? અને માણસના ઘડ ઉપર ક્યારેય હાથીનું મસ્તક ફીટ થાય ખરું..? આ બધી ઘટનાઓ વાસ્તવમાં બનેલી ઘટનાઓ નથી પરંતુ સંતો મહાપુરુષો આ રૂપકના દ્વારા આપણને આધ્યાત્મિક જ્ઞાન પીરસે છે કે: પરાત્પર નિર્ગુણ નિરાકાર બ્રહ્મને જ્યારે સૃષ્ટિ રચવાનો સંકલ્પ થયો ત્યારે સૌ પ્રથમ મહતત્વની રચના કરી.આ મૂળ પ્રકૃતિ કે જેને આપણે શક્તિ કહીએ છીએ..પુરાણો તેને

જ પાર્વતી કે સતી કહે છે.આ મૂળ પ્રકૃતિમાંથી પ્રથમ જે વિકૃતિ-વિકાર થયો તે મહત્ત્વ(બુધ્ધિ)..તેમાંથી અહંકાર અને શબ્દ..સ્પર્શ..રૂપ..રસ અને ગંધ...આ પાંચ તન્માત્રાઓ અને તેમાંથી પાંચ મહાભૂતો (પૃથ્વી..પાણી..અગ્નિ..વાયુ અને આકાશ)..પાંચ જ્ઞાનેન્દ્રિયો (આંખ..કાન..નાક..જીભ અને ત્વચા)..પાંચ કર્મેન્દ્રિયો (હાથ..પગ..મુખ..ગુદા અને ઉપસ્થ) અને મન. આમ,પ્રકૃતિ સાથે ચોવીસ તત્ત્વો અને પચ્ચીસમો પુરુષ છે.આ બધામાં સૌ પ્રથમ મહત્ત્વ(બુધ્ધિ)નું નિર્માણ કરે છે.આ બુધ્ધિ તે પેલો છોકરો. ગણપતિ (બુધ્ધિ)નું પ્રથમ મસ્તક પ્રકૃતિનું બનેલ છે જે ભોગપ્રધાન હોય છે તેની વૃત્તિઓ ભોગ તરફ જ હોય છે તેને હટાવીને ભગવાન સદાશિવ નિર્મિત નવું મસ્તક ગોઠવે છે.ગણપતિનું મસ્તક હાથીનું જ બતાવ્યું છે કારણ કે: હાથી એ તમામ પ્રાણીઓમાં સૌથી બુધ્ધિશાળી પ્રાણી છે.પ્રાકૃતિક બુધ્ધિ ઇન્દ્રિયોની દાસ હોય છે..ઇન્દ્રિયો જેમ નચાવે છે તેમજ નાચતી હોય છે. યોગવશિષ્ઠ રામાયણમાં બે મન બતાવવામાં આવ્યાં છે: એક જે વ્યવહાર કરી રહ્યું છે તે અને બીજું મન મૂર્છાવસ્થામાં પડ્યું છે તે.. તે મનને જો જગાડી દેવામાં આવે તો તે ગણેશ થઈ જાય છે.

ગણપતિના માટે નવા મસ્તક તરીકે બીજા કોઈનું મસ્તક ન લેતાં હાથીનું જ મસ્તક શા માટે લીધું..? બુધ્ધિનું સ્વરૂપ સમજાવવા માટે હાથીના મોટા કાન..લાંબી સૂઢ..ઝીણી આંખો..મોટું પેટ..મોટું માથું..વગેરે અંગો તથા તેમનું વાહન ઉંદર દ્વારા ઋષિઓએ આપણને આધ્યાત્મિક અર્થ સમજાવે છે..

ઝીણી આંખો: ઝીણી આંખો સૂક્ષ્મ અવલોકન કરવાની ક્ષમતા તથા માનવીને જીવનમાં સૂક્ષ્મ દ્રષ્ટિ રાખવા પ્રેરણા આપે છે.પોતાની દ્રષ્ટિ સૂક્ષ્મ રાખી આપણને ખબર ના પડે તે રીતે આપણામાં ધુસતા દોષોને અટકાવવા જોઈએ.

મોટું નાક: મોટું નાક દૂર સુધીની સુગંધ-દુર્ગંધને ઓળખી શકવાની ક્ષમતા દર્શાવે છે.તત્ત્વવેત્તા જ્ઞાનીમાં દૂરદર્શીપણું હોવું જોઈએ.પ્રત્યેક વાતની ગંધ તેમને પ્રથમથી જ આવી જવી જોઈએ.કુકર્મના ઉકરડા ઉપર કેટલાક લોકો સત્કર્મનું મખમલ પાથરી ભલકાદાર રોનક બનાવતા હોય છે તેમને જોઈ સામાન્ય માનવ તો અંજવાઈ જાય છે પરંતુ ગણેશ જેવા તત્ત્વવેત્તા મહાપુરુષો ઓળખી જતા હોય છે.

મોટા કાન: મોટા કાન બહુશ્રુત..ઘણું બધું સાંભળીને જેને જ્ઞાનનિધિ વધારી છે તેમછતાં વધુ સાંભળવા તૈયાર રહે છે તેનું સૂચક છે.તેમના કાન સૂપડા જેવા છે.સૂપડાનો ગુણ છે: સારને ગ્રહણ કરી લેવો અને ફોતરાને ફેંકી દેવા.વાતો બધાની સાંભળવી પણ એમાંનો સારગ્રહણ કરી બાકીની વાતો ફોતરાંની જેમ ઉડાડી દેવી..

બે દાંત: ગણપતિને બે દાંત છે. એક આખો અને બીજો અડધો.આખો દાંત શ્રદ્ધાનો છે અને તૂટેલો દાંત બુધ્ધિનો છે.જીવન વિકાસના માટે આત્મશ્રદ્ધા અને ઇશશ્રદ્ધા પૂર્ણ હોવી જોઈએ.બુધ્ધિ કદાચ ઓછી હશે તો ચાલશે પરંતુ પ્રભુ પરમાત્મા ઉપર પૂર્ણ વિશ્વાસ હોવો જોઈએ.પ્રભુ પરમાત્માએ માનવને બે ખુબ અમૂલ્ય ભેટ આપી છે: શ્રદ્ધા અને બુધ્ધિ.. આ બંનેનો સમન્વય હોય તો જ જ જીવન વિકાસ થાય છે.માનવીની બુધ્ધિ સિમિત હોવાથી આખરે તેને શ્રદ્ધાનો સહારો લેવો પડે છે. ખંડિત દાંત એ બુધ્ધિની મર્યાદાનું પ્રતિક છે અને પૂર્ણ દાંત એ અખૂટ શ્રદ્ધાનું પ્રતિક છે..

આર હાથ: ગણપતિને આર હાથ છે.તેમાં અનુક્રમે અંકુશ..પાશ..મોદક અને આર્શિવાદ આપતો હાથ છે. અંકુશ- એ વાસના વિકારો ઉપર સંયમ જરૂરી છે તેમ બતાવે છે.પાશ- એ જરૂર પડ્યે ઇન્દ્રિયોને શિક્ષા કરવાનું સામર્થ્ય પણ તત્ત્વવેત્તાઓમાં હોવું જોઈએ તેમ દર્શાવે છે.

મોદક - જે મોદ(આનંદ) કરાવે તે..મહાપુરૂષોનો આહાર આનંદ અને સંતોષ પ્રાપ્ત થાય તેવો સાત્વિક હોવો જોઈએ તેમ દર્શાવે છે.ચોથો આર્શિવાદ આપતો હાથ બતાવ્યો છે.એક હાથમાં મોદક રાખીને પોતાના લાડલા દિકરાઓ(ભક્તો)ને ખવડાવવા માટે બોલાવી રહ્યા છે..

વિશાળ પેટ: બધી વાતો પચાવવાની ક્ષમતા દર્શાવે છે.સમુદ્રમાં જેમ બધું સમાઈ જાય છે તેમ મહાપુરૂષોના પેટમાં બધી વાતો સમાઈ જાય છે.ખોબા જેટલું પેટ હોય તો તે ઉલ્ટી કરી નાખે છે.કહેવા ન કહેવા જેવી બધી વાતો જ્યાં ત્યાં કહેતો ફરે તેથી તેને અનિષ્ટ પ્રાપ્ત થાય છે.બધાની સાંભળેલી વાતો પોતાના વિશાળ પેટમાં સમાવી દેવી એનું સૂચન કરે છે.તત્ત્વવેત્તાની પાસે સૌ કોઈ આવીને પોતાનું હૃદય ઠાલવે છે..પોતાની આત્મકથા કહેતા હોય છે.હવે આ વાતો જો મહાપુરૂષો પેટમાં ના રાખે તો કદાચ પેલાની જીંદગી બરબાદ થઈ જાય અને બીજો કોઈ આ મહાપુરૂષની ઉપર વિશ્વાસ ના રાખે. તે સાગરની જેમ પોતાના પેટમાં અનંત વાતોને સમાવવાની શક્તિ ધરાવતો હોવો જોઈએ..

પગ: તેમના પગ નાના છે.નાના પગ "ઉતાવળા સો બાવરા ધીરા સો ગંભીર"- એ કહેવતનો સાર સમજાવી રહ્યા છે.પોતાના કાર્યમાં ધીરે ધીરે આગળ વધનારનું કાર્ય સુદૃઢ અને સફળ બનતું જાય છે- તે તત્ત્વવેત્તાઓએ ધ્યાન રાખવું જોઈએ.નાના ટૂંકા પગ એ બુદ્ધિમત્તાનું લક્ષણ છે એટલે કે તે પોતે જ દોડ્યા કરતા નથી,પરંતુ બુદ્ધિથી બીજાને દોડાવે છે.

વાહન: ઉંદર: તેમનું વાહન ઉંદર છે.મહાપુરૂષોનાં સાધનો નાના અને સ્વભાવ નમ્ર હોવો જોઈએ કે જેથી કરીને તે તમામના ઘરમાં પ્રવેશ પામી શકે. બીજી એક વ્યવહારીક નીતિ પણ ઉંદર પાસેથી શીખવા જેવી છે કે જ્યારે તે કરડે છે ત્યારે કુંક મારીને કરડે છે તેથી કોઈને ખબર પણ પડતી નથી.તત્ત્વવેત્તા કોઈને કાન પકડાવે એવું કડવું કહે પણ એવી મિઠાસથી કહે કે સાંભળનારને ખરાબ કે ખોટું ના લાગે અને પોતાનું કાર્ય પણ થાય. બીજું ઉંદર એ ચૌર્યવૃત્તિનું પ્રતિક છે..જે સાડું હોય તે ચોરી લેવું..તેનો ઉપભોગ કરી લેવો.. આપણી ઇન્દ્રિયોનો સ્વભાવ છે કે સારી અને સુંદર ચોજોનો ભોગ કરવાની વૃત્તિ તેનામાં થઈ જાય છે.તત્ત્વવેત્તા મહાપુરૂષો આ ઇન્દ્રિયો ઉપર અસવાર થઈને તેની આ ચૌર્યવૃત્તિને સંયમમાં રાખે છે.

વિવેકબુદ્ધિની ગતિનો આધાર તર્ક છે.તર્ક વિના બુદ્ધિનો વિકાસ શક્ય નથી.આ તર્ક જો નિરંકુશ હોય તો ઉંદરની માફક નિરર્થક કાપડૂપ કર્યા કરે છે,એટલા માટે તેના ઉપર ગણપતિનું ભારે (વિવેકાત્મક) શરીર ગોઠવ્યું છે.કાપડૂપ કરનારો ઉંદર જ તર્કરૂપી બુદ્ધિનો વિકાસ કરનારો થઈ જાય છે.આ તર્ક એ જ આપણો ગુરૂ છે.કોઈપણ પરિસ્થિતિને આપણે તાર્કિક દષ્ટિએ મૂલવીશું તો તેનું નિરાકરણ પામી શકીશું

એટલે તર્કનું પ્રતિક ઉંદર છે.તર્ક વિના શાસ્ત્રના અર્થ પણ યોગ્ય રીતે થઈ શકતા નથી,માટે બુદ્ધિ વિકાસમાં તર્કની અતિ આવશ્યકતા છે. આ તર્ક કુતર્ક ના થાય તેની સાવધાની માટે કોરો તર્ક નહી, પરંતુ ગણેશ (બુદ્ધિ)ના ભાર સાથેનો તર્ક હોવો જોઈએ..

ઉંદર એ માયાનું પ્રતિક છે.ઉંદરની માફક માયા પણ માનવને કુંકી કુંકીને કરડે છે.આ માયાને તત્ત્વવેત્તાઓ જ અંકુશમાં રાખી શકે છે.

ગણપતિને **દુર્વા(દાભ)** ઘણી જ પ્રિય છે.લોકોને મન જેની કોઈ કિંમત નથી એવા ઘાસને પણ તેમને પોતાનું માન્યું છે અને તેની કિંમત વધારી છે.તત્ત્વવેત્તાઓ જેનું કોઈ મહત્ત્વ નથી, જેને કોઈ રાખતું નથી એવાને આશરો આપે છે,તેમનામાં આત્મવિશ્વાસ નિર્માણ કરીને જીવન જીવવાની પ્રેરણા આપે છે.આ દુર્વાને કોઈ રંગ કે સુગંધ નથી.મહાપુરૂષોની પાસે જે કોઈ જે પણ ભાવનાથી આવે,તેમને જે કંઈ પ્રેમથી આપે તે તેમને ગમવું જોઈએ - એવું દુર્વાનું સૂચન છે.

ગણપતિને **લાલ કુલ** પ્રિય છે.લાલ રંગ કાંતિનો સૂચક છે.તત્ત્વવેત્તા મહાપુરૂષોને દૈવી કાંતિ પ્રિય હોય છે.

ગણપતિની ઉપર આપણે **યોખા (અક્ષત)** ચઢાવીએ છીએ.અક્ષત એટલે જેનામાં ઘા નથી..જે ખંડીત નથી પણ અખંડ છે.મહાપુરૂષોની પણ જીવન ધ્યેય માટે..પ્રભુ માટે અખંડ અને અનન્ય ભક્તિ હોવી જોઈએ.

ગણપતિને **વકતુંડ** કહે છે.રિધ્ધિ સિધ્ધિથી મુખ મરડીને ઉભા રહેનારને જ રિધ્ધિ સિધ્ધિ સાંપડે છે.વાંકા-ચૂંકા ચાલવાવાળાને..આડે અવડે રસ્તે જનારને જે દંડ આપે તે વકતુંડ..

દરેક કાર્યની સિધ્ધિ માટે ગણપતિનું સર્વપ્રથમ પૂજન કરવામાં આવે છે.તત્ત્વવેત્તાઓ અને શ્રેષ્ઠ મહાપુરૂષો સમાજના ગણપતિઓ છે.કોઈપણ કાર્યની સિધ્ધિના માટે સર્વપ્રથમ શ્રેષ્ઠ પુરૂષોનું પૂજન કરવાથી..તેમને બોલાવવાથી..તેમનો સત્કાર કરવાથી તેમનું માર્ગદર્શન સતત મળતું રહે છે અને કાર્ય સિધ્ધ થાય છે.આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ જોઈએ તો આપણી ઇન્દ્રિયોનો એક ગણ(સમુહ) છે.આ ગણનો પતિ **મન** છે.કોઈપણ કાર્યને સિધ્ધ કરવું હોય તો આપણો આ ગણપતિ (**મન**) ઠેકાણે હોવો જોઈએ,એટલે મનને કાર્યના પ્રારંભ પહેલાં મન શાંત અને સ્થિર કરવું જોઈએ,જેથી કોઈ વિઘ્નો ઉભા થાય જ નહીં અને કાર્ય સરળ રીતે પાર પાડી શકાય.

ગણેશ ચતુર્થીના દિવસે જે ગણપતિને લાવીને **સ્થાપના** કર્યા પછી દશ દિવસ સુધી તેમનું પૂજન અર્ચન કર્યા બાદ તે **ગણપતિનું અનંત ચતુર્દશીના દિવસે જળમાં કેમ વિસર્જન કરવામાં આવે છે...?**

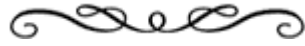
જે શાંત છે તેને અનંતમાં..સાકારને નિરાકારમાં અને સગુણને નિર્ગુણમાં વિલિન કરીએ છીએ..સાકાર ભગવાન મૂર્તિમાં છે તો નિરાકાર પરમાત્મા સર્વવ્યાપક છે.જીવનમાં પણ વ્યક્તિ પૂજાથી શરૂઆત કરી તત્ત્વપૂજામાં તે આરંભનું પર્યવસન કરીએ છીએ.અંતીમ પ્રમાણ આપણે તત્ત્વને જ માન્યું છે.ટૂંકમાં ગણપતિનું વિસર્જન એટલે વિરાટની પૂજાનો આરંભ..બધા પરમાત્માના જ છે તેથી મારા ભાઈઓ છે..આપણું સૌનું દૈવી સગપણ છે એટલું સમજવાનું છે.

સાર્વજનિક ગણેશ ઉત્સવ એ એકતા અને સંગઠનની ભાવનાનું પ્રતિક છે.

નિજ મંદિરમાં બેઠેલા ભગવાન પોતાની પાસે આવનારને કહે છે કે: તારે જો મારી પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો

પ્રથમ તારી પ્રાકૃતિક બુધ્ધિનો વિચ્છેદ કરીને તેની જગ્યાએ શુધ્ધ શૈવ બુધ્ધિની સ્થાપના કર..વાસના નહી..પરંતુ આ શુધ્ધ બુધ્ધિ જ શિવ(પરમાત્મા)ને પમાડે છે તે બતાવવા શિવાલયમાં પણ ગણપતિની પ્રતિમા મુકવામાં આવે છે.

શિવ એટલે કલ્યાણ...શિવ પોતે અજન્મા..નિર્ગુણ નિરાકાર અવ્યક્ત બ્રહ્મ છે.....!!!

સંકલન:

શ્રી વિનોદભાઈ મંગળભાઈ માછી (નિરંકારી)

મું.પોસ્ટ: નવીવાડી,તા.શહેરા,જી.પંચમહાલ,

ફોન: ૦૯૭૨૬૧૬૬૦૭૫ (મો)

E-mail: vinodmachhi@gmail.com

